

JONDOR TUMANI TOPONIMIYASIDA NOM YASALISH MASALALARI

Narzilloeva Manzura Shuxrat qizi

Zarmed universiteti o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola Buxoro viloyatining Jondor tumani hududida joylashgan toponimlarning yasash masalasiga bag'ishlangan. Mavzu mazmunini yoritish uchun toponimlarning vujudga kelishida yangi nom yasash usuli, o'zga tillardan nom o'zlashtirish usuli mavjudligi, ularning morfologik va sintaktik usulda yasalishi, qo'shma tarkibli toponim komponentlarining moslashuv, bitishuv, boshqaruv yo'li bilan birikishi kabilar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Buxoro, Jondor, toponim, mikrotoponim, N.Oxunov, N.Mingboyev, Z.Do'simov.

Toponimiya til lug'at tarkibining ajralmas qismlaridan biri sifatida ma'lum o'zgarishlarga uchrab turadi. Toponimiya jamiyatning ijtimoiy hayoti, mafkurasi va ma'naviyatiga yaqin aloqada bo'lgan lug'aviy qatlam bo'lgani uchun millatning siyosati, jamiyatning dunyoqarashida yuz beruvchi yangilanish va o'zgarishlar mavjud joy nomlarini doimo baholash, qayta baholashga olib keladi. Bunga yaqqol misol sifatida O'zbekiston davlatining mustaqillik davrida olib borayotgan toponimik siyosatini keltirish mumkin. Ushbu siyosat tufayli O'zbekistondagi joy nomlari tarkibida ulkan o'zgarishlar sodir bo'ldi. Sho'rolar davri g'oyalari bilan bog'liq bo'gan ko'pgina nomlar iste'moldan chiqdi, aksincha, o'sha davrlarda kommunistik mafkura tazyiqi ostida siqib chiqarilgan, unutilishga yuz tutgan ko'pgina tarixiy, milliy hamda o'zbekona, xalqona nomlar qayta tiklandi. Shuningdek, o'zbek toponimiyasi tizimi mustaqillik davri ideallarini, intilishlarni ifoda qiluvchi yangi nomlar bilan boyidi. Har qanday tilning toponimik tizimi ma'lum bir davrninggina, ma'lum bir ijtimoiy-siyosiy qarashlarninggina mahsuli emas. Toponimiya tizimi til onomastik sistemasining ko'p asrlik rivoji mahsulidir. Shu sababli, o'zbek toponimiyasi tizimida eng qadimiy tarixiy toponimlar, yaqin o'tmish toponimlari, yangi davr toponimlari va tamoman yangi toponimlar yonma-yon yashamoqda. Ushbu holat Qumqo'rg'on tumani mikrotoponimiyasi tizimi uchun xam tegishli. Albatta, toponimiya tizimidagi barcha nomlarning qachon paydo bo'lganini aniq belgilashning iloji yo'q. Chunki ko'pgina nomlarning qachon va kim tomonidan berilgani hozirda unutilgan. Shu sababli joy nomlarining ijodkori xalq, deb baholanadi hamda bunday nomlar tabiiy toponimlar, xalqona nomlar deb yuritiladi. Nomlarning paydo bo'lish tarixi va asoslari unutilsa-da, har qanday toponimning til mahsuli sifatidagi xususiyatlari saqlangan bo'ladi. Bu ko'pgina nomning yasalishi va grammatik strukturasini tahlil qilish orqali belgilanadi. Joy nomlarini tizimli ravishda tasniflagan birinchi tadqiqotchilar sifatida toponimikani

o'rganish bo'yicha yetakchi olimlardan biri bo'lgan Jorj R. Styuartni qayd etishimiz mumkin. 1954 yilda “Ismlar” jurnalida “Joy nomlarining tasnifi” nomli maqolasi chop etilgan. Uning "nomlash jarayoni"ga asoslangan tipologiyasi o'nta asosiy toponim turlarini farqlaydi: 1) tavsiflovchi nomlar va kompas-nuqta nomlari (ob'ektning sifatini yoki joylashuvini tavsiflovchi va tasniflovchi nomlar; 2) assotsiativ nomlar (turli ob'ektlar bilan assotsiatsiyani keltirib chiqaradigan nomlar); 3) hodisa nomlari (shaxs bilan bog'liq voqeadan ismlar, G. Styuart ham bu guruhga Xudoning harakatlari, kalendar nomlari, hayvonlar nomlari, inson harakatlarining nomlari, his-tuyg'ularni ifodalovchi ismlar, so'zlardan yasalgan ismlar kiradi); 4) egalik otlari (egalik haqidagi qandaydir fikrdan kelib chiqqan otlar); 5) esdalik nomlari (ajoyib odamlar xotirasiga yoki sharafiga qo'yilgan ismlar va mavhum fazilatlarni ifodalovchi ismlar); 6) ta'riflovchi nomlar (geografik ob'ektning ba'zi jozibali xususiyatlari bilan berilgan nomlar); 7) xalq etimologiyalari (soxta etimologiyali nomlar); 8) ishlab chiqarilgan nomlar (boshqa so'zlarning bo'laklaridan ongli ravishda tuzilgan nomlar yoki bosh harflardan, harflar yoki bo'g'inlarni o'zgartirish yo'li bilan yoki boshqa yo'llar bilan yaralgan nomlar); 9) xato nomlari (ismlar bir tildan ikkinchi tilga o'tishda yo'l qo'yilgan xatolik, aytilgan gapni noto'g'ri eshitmaslik yoki yozuvda tovushlarni noto'g'ri talqin qilish natijasida paydo bo'lgan); 10) o'zgartirish nomlari (bir joydan ikkinchi joyga ko'chirilgan nomlar) Berilgan barcha fikrlarni umumlashtirgan holda shuni aytish mumkinki, toponimlar barcha mamlakatlarning asrlar davomida insoniyat tomonidan yaratilgan eng katta til va madaniy-ma'naviy boyligi sanaladi. Ingliz tilida juda ko'p joy nomlari mavjud. Geografik nomlarning o'ziga xosligi shundan iboratki, ular o'zlari aks ettirgan obyektlarni nomlash bilan birga, hozirgi kundalik hayotimizda o'tmishdan mafkuraviy bilimlarni olib kelib, jamiyat taraqqiyotida ijtimoiy va tarixiy faktlarni aks ettiradi. Toponimlar dunyodagi joy nomlari va insonlar o'rtasida munosabat yaratuvchi insoniyat kognitiv faoliyatining mahsuli sanaladi. Ayniqsa, iste'moldan chiqqan nomlar o'rnini to'ldirish, yangi obyektlarga yangi nomlar berish muayyan lisoniy qonuniyatlar asosida amalga oshadi. Bunda ikki yo'l ko'zga yorqin tashlanib turadi:

1. Yangi nom yasash usuli.
2. O'zga tillardan nom o'zlashtirish usuli.

Shuningdek, toponimlar orasida turli sinflar ajralib turadi, masalan:

1. Oronimlar — ko'tarilgan relyef shakllari (tog'lar, qirlar, cho'qqilar, adirlar) nomlari;
2. Speleonimlar - tabiiy yer osti tuzilmalarining nomlari;
3. Horonimlar - har qanday hudud (viloyat, tuman, shtat) nomlari;
4. Tabiiy dafn marosimlari - geografik hududlarning nomlari;
5. Ma'muriy horonimlar - siyosiy birliklar va davlatlar nomlari (kratonimlar);
6. Urbanonimlar - shaharlararo ob'ektlarning nomlari;

7. Agoronimlar - kvadratlarning nomlari;
8. Godonimlar - ko‘cha nomlari;
9. Dromonimlar - aloqa yo‘llarining nomlari;
10. Oykonomimlar - aholi punktlarining nomlari;
11. Astionim - shaharlarning nomlari;
12. Komonimiya - qishloq aholi punktlarining nomlari;
13. Gidronimlar - suv ob'ektlarining geografik nomlari, jumladan:
14. Gelonimlar - botqoq, botqoq yerlarning nomlari;
15. Limnonimlar - ko‘llarning nomlari; Agroonimlar ekin maydonlarining nomlari: ekin maydonlari, dalalar va boshqalar. Drimonimlar (qadimgi yunoncha: δρυμός „eman, o‘rmon, to‘qay“ + ōnomo „ism, ism“) — o‘rmonlar, to‘qaylar, qarag‘ay o‘rmonlari nomlari va boshqalar.

Jondor tumaniga oid joy nomlarini tuzilishiga ko‘ra quyidagi turlarga bo‘linadi:

Tub sodda Jondor toponimlari:

Ochroq;
Chandir;
Alelicha;
Rabot;
Ko‘mproq;
Malabek;
Oshriq;
Mirzob;
Chorbog‘ti;
Ovg‘ir;
Durri;
Miroq;
To‘skandisor;
Mohon;
Jetisarim;
Oydin.

Sodda yasama Jondor toponimlari:

Qanali;
Taraqqiyot;
Bog‘bonlar;
Sohibkor;
Namozgoh;
Birlik;
Madaniyat;
Maysazor;

Olmazor;
Zarkent;
O`rikzor;
Archazor;
Ziyolilar;
Osoyishtalik;
Bahoriston;
Mevazor;
Birdamlik;
O`yingoh;
Oromgoh;
Temirchi;
Uzumzor;
Lolazor;
Ezgulik;
Zamondosh;
Tobagar;
Avtomobilchilar;
O`zbekiston.

Qo`shma Jondor toponimlari:

Mohonko`l;
Toshquduq;
Juyimo`min;
Boshtepa;
Yalpoqtepa;
Dag`albosh;
Laylaktepa;
Xo`jaxotin;
Qoraqir;
Chorbog`ti;
Jo`rsaktepa;
Taxyoqir;
Qizilvotko`l.

Xulosa qilib aytish mumkinki, har qanday joy nomlarining kelib chiqish tarixi bo`lganidek, ularning tuzilishiga ko`ra turlari ham toponimik masalalarning mohiyatini ochib berish uchun xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Adizova N. “The role of ethnotoponym in the toponym of bukhara District” International Scientific Journal Theoretical & Applied Science p-ISSN: 2308-4944 (print) e-ISSN: 2409-0085 (online) Year: 2020 Issue: 01 Volume: 81 Published: 30.01.2020 <http://T-Science.org> 414-416
2. Adizova N. Nominal description of the bukhara district. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE) ISSN:2277-3878 Volume-, Issue-3S, October 2019.
3. Adizova N. The Main Motives and Objectives of fun genre in folklore. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN: 2277 3878, Volume-8, Issue-3S, October 2019. –P.202-207.
4. Adizova N. Rhyme, rhythm in fun genre. International Scientific Journal Theoretical & Applied Science p-ISSN:2308-4944(print) e-ISSN: 2409-0085(online) Published: 09.10.2019. –P. 65-67.
5. Adizova N, Adizova N The role of the fun genre in children's spiritual development. Middle european scientific bulletin ISSN 2694-9970 Published: 09.09.2020. –P.38-40
6. Adizova N, Adizova N The role of oikonyms in microtoponymis of Bukhara district . Middle european scientific bulletin ISSN 2694-9970. 09.09.2020.-P.41-43